

LEBRIS

We know
books

SYLVAIN TESSON

O vară cu
HOMER

Traducere din limba franceză
de Livia IACOB

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

CUPRINS

<i>CUVÂNT ÎNAINTE</i>	7
<i>DE UNDE PROVIN ACESTE MISTERE?</i>	9
În proximitatea operelor eterne	11
O chestiune încheiată.....	13
Homer, tatăl nostru.....	14
Gnoză, hipnoză și nevroză	17
<i>GEOGRAFIA HOMERICĂ</i>	19
Să faci abstracție de real?.....	23
Să supraviețuiești furtunilor.....	27
Să iubești insulele.....	30
Să fii în acord cu lumea	32
<i>ILIADA, POEMUL DESTINULUI</i>	35
Obscuritatea originilor	37
Preludii și incipituri.....	39
Zeii joacă zaruri.....	41
De partea cea bună a zidului.....	43
Oare va triumfa cuvântul?.....	45
Blestemul lipsei de măsură	48
Talentul lui Ahile.....	52
Cheia de boltă.....	54
Pacea este un interludiu	56
<i>ODISEEA, ORDINEA ZILELOR DE ALTĂDATĂ</i>	59
Cântul reîntoarcerii	61
Sfatul zeilor	63
În numele fiului	65
Să cucerești marea, să cucerești mâna iubitei.....	68
Regatele misterului.....	72
Corăbii bete	75
Să-ți urmezi liniile vieții.....	77
Reîntoarcerea regelui	81
Vremea restaurării.....	85
Dulceața împăcării	89
Speranța din spatele calmului.....	93

EROII ȘI OAMENII	97
Tipul și figura.....	99
Forță și frumusețe.....	101
Uitarea și renumele.....	103
A dăruii memoriei.....	106
Viclenia și arta oratorică.....	109
Curiozitatea lumii.....	111
Încăpățânarea sau renunțarea.....	113
Zeii și oamenii.....	117
Cum să-ți accepți soarta.....	118
Cum să te împaci cu lumea.....	120
Să nu sperii nimic.....	121
Sofisticarea realului.....	124
A ști să te limitezi.....	126
ZEII, DESTINUL ȘI LIBERTATEA	129
Zeii, sărmanii de ei.....	133
Zeii cei belicoși.....	136
Zeii cei băgăcioși.....	138
Oamenii nu-și doresc războiul.....	142
Războiul, părintele nostru.....	145
Ineluctabilitatea luptei.....	148
Fiara în sine.....	151
Opera rock.....	155
HYBRISUL SAU CĂȚEAUA VAGABOANDĂ	159
De ce să răvășim aceste tablouri?.....	161
Zilele arămii.....	163
Cea de pe urmă pedeapsă.....	166
Hybrisul nu apune nicicând!.....	168
Hybrisul obținut prin jefuire.....	170
Hybrisul prin sporire.....	172
HOMER ȘI FRUMUSEȚEA PURĂ	173
Sacralitatea textului.....	176
Verbul ca ambrozie.....	178
Poezia pură.....	181
Explozia cuvintelor.....	185
Epitetul cu care se numește lumea.....	187
BIBLIOGRAFIE	191

În proximitatea operelor eterne

Iliada este istoria războiului din Troia. *Odiseea* povestește întoarcerea lui Ulise în regatul său din Itaca. Cea dintâi descrie războiul, cealaltă – restaurarea ordinii. Ambele desenează contururile condiției umane. În Troia, în busculada maselor înfuriate, manipulate de zei. În *Odiseea*, Ulise, călătorind între insule și descoperind o portiță de scăpare. Între cele două poeme, o oscilație extrem de violentă: blestemul războiului pe de o parte, virtualitatea unei insule pe de altă parte, vremea eroilor într-un loc, aventura interioară în celălalt.

Aceste texte au cristalizat mituri care se răspândeau prin intermediul aezilor în rândul populațiilor din regatele micieniene și din Grecia arhaică acum două mii cinci sute de ani. Ni se par stranii, adesea misterioase. Sunt populate de creaturi hidoase, de vrăjitoare frumoase ca moartea, de armate în derută, de prieteni intransigenți, de neveste de sacrificiu și de războinici furibunzi. Se iscă furtuni, se prăbușesc ziduri, zeii fac dragoste, reginele sângerează, soldații își șterg lacrimile de tunicile pline de sânge, bărbații își ies din fire. Apoi, o scenă tandă întrerupe masacrul: mângâierile pun capăt răzbnării.

Să fim pregătiți: vom trece peste fluvii și câmpuri de bătălie. Vom fi aruncați în încăierare, închinați suitei zeilor. Vom trece prin furtuni și averse de lumină, vom purta aura cețurilor, vom pătrunde în alcovuri, vom vizita insule, vom pune călcâiul pe recifuri.

Uneori, oamenii se vor stinge prăbușindu-se în colb. Alții își vor salva viața. Dar zeii vor veghea neîntrerupt. Și soarele va străluci întotdeauna și va revela frumusețea amestecată cu tragedia. Oamenii se vor grăbi să-și ducă planurile la bun sfârșit, dar, în spatele fiecăruia dintre ei, un zeu își va face mendrele. Oare omul va mai fi liber să facă propriile alegeri sau va da ascultare destinului? Fi-va un biet pion sau o ființă suverană?

Insule, promontorii și regate alcătuiesc decorul acestor poeme. În anii 1920, geograful Victor Bérard va efectua o foarte precisă localizare a acestora. Din *Mare Nostrum* a țâșnit unul din izvoarele Europei așa cum o știm astăzi, fiică a Atenei și a Ierusalimului deopotrivă.

De unde vin aceste cânturi, scăpărând din adâncuri, explodând în eternitate? De ce-și păstrează și azi, răsunându-ne în urechi, incomparabila familiaritate? Cum se explică faptul că o narațiune veche de două mii cinci sute de ani rezonază cu un luciu nou, cu licărirea unui țărșm? De ce versurile de o nemuritoare tinerețe încă ne mai învață enigma fiecărui mâine?

De ce ni se par atât de prietenoși zeii și eroii aceștia?

Eroii cânturilor încă trăiesc în noi. Curajul lor ne fascinează. Pasiunile lor ne sunt familiare. Peripețiile lor au forțat expresiile pe care le folosim astăzi. Sunt frații și surorile noastre volatile: Atena, Ahile, Ajax, Hector, Ulise și Elena! Epopeile lor au zămislit tot ceea ce suntem noi, ceilalți, europenii: ceea ce simțim, ceea ce gândim. „Grecii au civilizat lumea”, scria Chateaubriand. Homer continuă să ne ajute să trăim.

Două sunt ipotezele privitoare la misterul prezenței lui Homer.

Fie zeii au existat cu adevărat și i-au inspirat hagiografia. I-au inspirat o pre-știință. Azvârlit în abisul vremilor, poemul era premonitoriu, menit să ne întâlnească epoca.

Fie nimic nu s-a schimbat sub soarele lui Zeus, iar temele care-i traversează poemele – războiul și gloria, mărirea și delicatețea, teama și frumusețea, memoria și moartea – sunt combustibilul ce naște vâpaia eternei reînțoarceri.

Eu însă cred într-un singur lucru: invariabilitatea omului. Sociologii moderni se tot conving unii pe alții că omul este *perfectibil*, că *progresul* produce îmbunătățiri, iar știința ameliorează. Numai tâmpenii! Poemul homeric este neschimbat fiindcă omul, chiar de și-a schimbat obiceiurile, rămâne același personaj, indiferent dacă e mizerabil sau grandios, mediocru sau sublim, aterizat pe câmpia din Troia sau pe cale să ia autobuzul din stația secolului XXI.

O chestiune încheiată

Vă amintiți de vremea copilăriei noastre când trebuia să citim aceste texte înțesate de bărbi interminabile? Eram în clasa a șasea, iar Homer era în programă. Pe-atunci, eram făcuți să ne fugărim prin păduri. Ne scoteam din sărite și priveam prin fereastra clasei un cer pe care niciodată nu se înălța niciun car. De ce să nu lăsăm să rodească în noi un poem de aur, de o modernitate electrică, un cânt de zgomot și de furoare, bogat în învățăminte și de o frumusețe atât de dureroasă încât poeții continuă și astăzi să-l murmure plângând?

Un sfat dadaist: să ne debarasăm de toate preocupările inutile! Să lăsăm pe mâine spălatul vaselor! Să închidem televizoarele! Să lăsăm nou-născuții să plângă și să deschidem de îndată *Iliada* și *Odiseea* pentru a citi pasaje cu voce tare, în fața mării, de la fereastra unei camere, de pe piscul unui munte. Să ne lăsăm pătrunși de aceste cânturi inuman de sublime. Ne vor fi de-ajutor prin pâcla vremurilor noastre. Căci vin secole înspăimântătoare. Mâine, dronele vor supraveghea un cer poluat de dioxid, roboții ne vor controla identitățile biometrice și va fi interzis să-ți revendici o identitate culturală. Mâine, zece miliarde de ființe umane, conectate unele de altele, se vor putea spiona reciproc în continuu. Multinaționalele ne propun posibilitatea de a trăi cu câteva decenii în plus, finanțând operații de chirurgie genică. Homer, vechiul tovarăș al zilelor noastre, poate goni acest coșmar postumanist. Ne oferă o conduită de comportament: conduita unui om risipit într-o lume licărind, dar fără să se înalțe deasupra unei planete greoaie.

Homer, tatăl nostru

Cincisprezece mii de versuri în *Iliada*, douăsprezece mii în *Odiseea*: ce folos să mai scrii altele noi?

Frescele parietale din Lascaux ar fi putut pune punct producției picturale, *Iliada* și *Odiseea* ar fi putut pune punct creației literare. Bibliotecile nu s-ar mai fi prăbușit sub greutatea cuvintelor! *Iliada* și *Odiseea* inaugurează vârsta de aur a literaturii și încheie ciclul modernității.

Totul se dezvoltă în câțiva hexametri: măreția și servitutea, dificultatea de a fi, tema destinului și a libertății, dilema vieții pașnice și a gloriei eterne, a măsurii și a dezlănțuirii, măreția virtuții și fragilitatea vieții...

Misterul încă planează asupra celui care a pus asemenea bombe poetice!

Cine a fost Homer? Cum a putut un singur om produce asemenea radiu? Chestiunea îl va preocupa pe Nietzsche, iar savanții încă și-o dispută. Ea ne obsedează epoca. Fiecare secol reduce operele de geniu la preocupări minore. Secolul nostru egalitarist e mai degrabă interesat de cerințele egoului. Curând, specialiștii în Antichitate se vor întreba dacă Homer nu cumva era transsexual.

Dar Homer însuși clarifică problema. În introducerea la *Odiseea*, o convoacă pe Mnemosina. Zeița memoriei va spune povestea, iar el, poetul, se va mulțumi să o înveșmânteze în acordurile melodice. Ce folos să demaști scribul din moment ce textul izvorăște din gura unei zeițe:

*O, muză, cântă-mi mie pe bărbatul
Viteaz și iscusit, care-ntr-o vreme,
Când el cu măestria lui făcuse
Pustiu din ziduri sfinte de la Troia,
Nemernici amar de ani pe lume*

Și cunosc pe drumul lui tot felul
 De oameni, de orașe și de datini,
 Și pătimi așa de mult pe mare
 Silindu-se să scape de primejdii
 Și înapoi să-și ducă pe tovarăși.
 Dar tot la urmă nu putu pe-aceia
 Să-i mântuie, oricât se străduise;
 Pieriră din păcatul lor cu toții,
 C-au lăcomit a ospăta, netoții,
 Din boii sacri ai Soarelui, și-acesta
 Deșert făcu întorsul lor acasă.
 Din toate aceste spune-ne și nouă
 Ceva, o, muză, fiică de-a lui Joe.

Homer a trăit în secolul VIII î. Hr. „Cu patru sute de ani înaintea mea”, pretindea Herodot. Așadar nu este un reporter de război fiindcă războiul din Troia – subiectul *Iliadei* – s-a desfășurat în 1200 î. Hr. Aceste datări provin din descoperirile arheologice efectuate în stepile din Asia Minor de către un german capricios care i l-a inspirat lui Steven Spielberg pe Indiana Jones: Heinrich Schliemann. Civilizația miceniană durase de la 1600 la 1200 î. Hr., apoi dispăruse, prăbușită sub propria greutate. Trecuseră prin urmare patru sute de ani de transmițeri orale de amintiri, legende, epopei înainte ca o ființă umană, înveșmântată sub numele de Homer, să ia marea în piept și să adune toate materialele într-un poem. De atunci încoace, trei ipoteze.

Fie s-a ivit un geniu pur, bărbos și orb, care a inventat totul *ex nihilo*, cu patru sute de ani înainte de războiul din Troia. Acest creator inegalabil, demiurg dublat de monstru, ar fi inventat literatura la fel cum s-a descoperit focul.

Fie Homer este numele dat unei colectivități de rapsozi, de barzi și de poeți. Această rasă de povestitori a supraviețuit până nu demult pe malurile Egeei și în Balcani, capabili să improvizeze lungi poeme epice. Astăzi, i-am numi un „colectiv de artiști”. De-a lungul secolelor, ar fi adunat tradițiile și ar fi încropit un text înainte să-l dezvolte, să-l cârpească intercalând

un fragment într-o parte, un colț de bravură în alta. *Iliada* și *Odiseea* ar fi această stofă de arlechin, această *punere în ordine* a unui patrimoniu oral. Adăugirile disparate ar proveni deci din aceste „interpolări”.

Fie – teza susținută de Jacqueline de Romilly – adevărul e undeva la mijloc. Homer ar fi fost marele. Ar fi prin povestirile cu tradiție în plasa lui de prins fluturi înainte să plămădească propriul aluat, într-un stil unic – propria lui manieră. Să ni-l amintim pe Brahms recompunând dansurile țărănești maghiare și vărsându-le în patrimoniul clasic. Homer ar fi fost alchimistul adunând într-un vas *unic* izvoare *multiple*. Și n-ar fi ezitat să amestece faptele eroice cu episoade care nu erau contemporane unele cu altele. Ce altceva este inspirația dacă nu această metodă de *bucătărie internă*?

Cu izvoare disparate sau unitare, textul a fost contemporan cu epoca în care grecii secolului al VIII-lea se inspirau din alfabetul fenician și descopereau la ce folosește scriitura, dispărută pe timpul „vârstelor întunecate” care urmaseră prăbușirii civilizației miceniene. Clericii încă mai dezbat dacă societățile din *Iliada* și *Odiseea* aparțin epocii miceniene sau vârstelor întunecate în timpul cărora năvălirile indo-europene se răspândiseră în arhipelagurile Mării Egee.

Subtilități bizantine! Homer este, înainte de orice, numele unui miracol: momentul în care omenirea și-a găsit o posibilitate de a fixa în memorie un mod de a reflecta la propria ei condiție.

Homer – înainte de a fi un personaj cu o biografie (ce plictisitor!) – este o voce. Le dă oamenilor șansa să înțeleagă cum au devenit ceea ce sunt. Chiar trebuie să știm că Balzac își bea cafeaua ca să-i citim *Comedia umană*? Trebuie să cunoaștem coordonatele GPS pentru Combray ca să visăm la Gilberte? Pe toți zeii din Olimp! Specialiștii consacră atâta energie ca să ancheteze dacă lucrurile sunt plauzibile încât sfârșesc prin a nu mai da nicio atenție substanței lor!

Gnoză, hipnoză și nevroză

De ce nu fredonăm versurile lui Homer prin melodiile verii? Bunicii noștri învățau pe de rost pasaje întregi din *Iliada* și *Odiseea*. Noi însă am fi puși la grea încercare dacă ni s-ar cere să cităm vreun vers. Oare școala noastră chiar a neglijat comorile homerice?

Ar fi o nenorocire să privezi generații întregi de aceste cânturi divine, de aceste poeme de aur, de verbul lor înflăcărat. Grație eforturilor pedagogilor din Ministerul Educației Naționale, umanioarele de sorginte greco-latină involuează. O mână de ideologi însărcinați cu reforma școlară a ajuns, în numai cinci decenii, să facă studiile antice să sângereze. După aceștia, ar fi ceva elitist să predai sau să înveți limbile moarte.

Îi cerem personalului din Ministerul Învățământului să nu ia în derâdere niciodată entuziasmul celui mai mucos dintre mucoși față de peripețiile lui Ulise, tandrețea Andromacăi și eroismul lui Hector.

Arheologul Heinrich Schliemann scrie în jurnalul său: „De îndată ce am învățat să vorbesc, tata îmi povestea marile aventuri ale eroilor homerici; am iubit aceste povești; mă fermecau; mă entuziasmau. Cele dintâi impresii pe care și le face un copil îi rămân întipărite pentru toată viața”.

De două milenii încoace, *Iliada* și *Odiseea*, hrana sufletului european, au fost comentate de toți literații și filozofii. Platon știa lucrul acesta: Homer „i-a instruit pe greci”.

Fiecare vers a fost analizat de milioane de ori, până la nevroză. Unii exegeți și-au consacrat viața unui singur pasaj, au scris tomuri întregi privitoare la un singur adjectiv (de pildă, epitetul „divin” pe care Homer îl pune în cărucia porcarului lui Ulise). E ușor intimidant să înaintezi prin piața din fața acestui edificiu al științei! Și totuși fiecare dintre noi, în ciuda unui Himalaya de glose, de la Virgiliu până la Marcel Conche, de la

Racine până la Shelley și Nietzsche, se va simți întinerit înaintând de unul singur prin textul frunzărit, se va bucura extrăgând din el o referință, o învățătură, pur și simplu descoperindu-i semnificația.

În istoria umanității, nu sunt numeroase operele – marile texte despre revelațiile religioase avute în vedere separat – care să fi suscitât o asemenea abundență de interpretări. Acest exercițiu al comentariului este un joc minunat. Poetul Philippe Jaccottet se arată tandru ironic cu privire la acest flux de încercări. Evocând, în argument, munca sa de traducător, scrie: „Pentru început, vom resimți prospețimea apei în căușul palmelor. După care vom fi liberi să comentăm la infinit dacă vrem”. Putem face și noi ca Henry Miller care o face pe-a codașul și mărturisește că, la debarcarea în Grecia (în *Colosul din Maroussi*) nu-l citise pe Homer ca să nu se lase influențat de el.

Dimpotrivă, mai degrabă să preferăm să ne scaldăm în spuma poemului și să-i cităm uneori versurile ca pe niște psalmi. Fiecare va găsi în acest creuzet o reflecție privitoare la epoca lui, un răspuns la propriile frământări, o ilustrare a propriilor experiențe. Unii vor trage o învățătură de acolo. Alții vor căuta o reconfirmare. Și, în ciuda rechizitoriilor unui mic-burghez pe nume Bourdieu împotriva rasei erudiților, fiecare va putea să-și lase spiritul să se scalde în muzica acestor cânturi. Nu-i nevoie să fi trecut pe sub porticurile Universității.

Ca să scriu *O vară cu Homer*, m-am izolat în Ciclade. Timp de un an, am locuit într-un porumbar înălțat deasupra Egeei, pe insula Tinos, vizavi de Mykonos. O cucuvea bântuia faleza din apropiere. Țipetele ei spărgeau noaptea. Terasesele, lăsate în voia caprelor, coborau înspre golf. Citeam *Iliada* și *Odiseea* la lumina unui bec electric, alimentat de un generator. Un vânt neîncetat mă tot necăjea. Mai jos, marea lovea în rafale. Furtuna lovea cu pumnii satinul apelor. Mi se rupeau paginile din carte, hârtiile zburau pretutindeni. Asfodelele¹ își coborau căpșorul, iar scolopendrele² o luau la fugă pe ziduri. De ce se încorda așa de tare vântul?

Trebuie să-ți petreci o vacanță pe o piatră pentru a înțelege inspirația artistului orb, fost nou-născut alăptat de lumină, de spumă, de vânt. Geniul locurilor îi hrănește pe oameni. Cred geografia care pătrunde ca o perfuzie în inimile noastre. „Suntem fiii peisajului în care ne-am născut”, spunea Lawrence Durrell.

După acest sejur la postul meu de gardă, mă apropiam de substanța fizică a *Odiseei* și a *Iliadei*. Henry Miller credea că o călătorie în Grecia era încărcată de „apariții spirituale”. Trebuie să te întrupezi în materia fizică în care și-a sculptat Homer poemul.

---

¹ Plantă perenă (*Asphodelus albus*, pop. *asfodila*) a cărei rădăcină era folosită cu mult timp în urmă drept legumă dar și ca antidot contra mușcăturilor de șarpe și scorpion. De asemenea, rădăcina de asfodela era apreciată și din punct de vedere terapeutic, fiind folosită în diferite preparate ce țin de medicina populară în tratamentul unor boli și afecțiuni (n. tr.).

² Miriapod din clasa Chilopoda (*Scolopendra gigantea*), fiind cel mai mare reprezentant al genului *Scolopendra*; este un artropod carnivor, hrănindu-se cu insecte, șopârle, broaște, păsări mici, șoareci și chiar lilieci. De asemenea, este cunoscut ca un prădător al tarantulelor. Corpului scolopendrei gigatice este format din 21-23 de segmente de culoare roșie sau maro. Fiecare segment este înzestrat cu o pereche de picioare galbene (n. tr.).

Lumina cerului, vântul printre copaci, insulele sub ceață, umbrele mării, furtunile: întrezăream ecourile heraldicii antice. Fiecare spațiu își purta cu mândrie emblema. În Grecia, emblema e lovită de vânt, străbătută de lumină, înțesată de flori. Ulise primise și el aceleași semnale la bordul corabiei sale de suferință. Soldații Priam și Agamemnon te zăriseră și ei pe câmpia din Troia. Să trăiești în geografie înseamnă să depășești distanța dintre carnea cititorului și abstracțiunea textului.